

Για τη λεγόμενη «new solution» του προβλήματος του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να δείξει ότι η καλούμενη «new solution» του προβλήματος του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές παραγωγής προϋποθέτει, χωρίς να το αντιλαμβάνεται, ότι οι τιμές είναι ανάλογες των αξιών.

Για να μην ταλαιπωρήσουμε τον αναγνώστη, θα αρخεστούμε στην ανάλυση ενός σχετικά πρόσφατου άρθρου του Simon Mohun (Mohun, 1994), το οποίο αποδίδει επιτυχώς τις θέσεις της «new solution»¹.

* * *

Τι πρεσβεύει η «new solution»; Πρεσβεύει τις εξής δύο θέσεις:

1. Οι τιμές των εμπορευμάτων —οι οποιεσδήποτε τιμές, είτε αυτές είναι τιμές που είναι ανάλογες των αξιών είτε τιμές παραγωγής, που κατά κανόνα αποκλίνουν από τις αξίες, είτε, τέλος, τιμές αγοράς, που κατά κανόνα αποκλίνουν τόσο από τις αξίες όσο και από τις τιμές παραγωγής— δεν είναι απλώς και μόνο μορφές ύπαρξης και εμφάνισης των αντίστοιχων αξιών, δηλαδή των ενσωματωμένων ποσοτήτων αφηρημένης εργασίας σ' αυτά τα εμπορεύματα, αλλά επίσης —λόγω ακριβώς της κατά κανόνα απόκλισής τους από τις αξίες— ανακατανέμουν τις ενσωματωμένες στα διάφορα εμπορεύματα ποσότητες αφηρημένης εργασίας στα ίδια αυτά εμπορεύματα, κατά τρόπο που τώρα, δηλαδή μετά απ' αυτή την ανακατανομή, σε κάθε εμπόρευμα αντιστοιχεί μια ποσότητα αφηρημένης εργασίας κατά κανόνα διαφορετική από την ενσωματωμένη στο ίδιο αυτό εμπόρευμα ποσότητα αφηρημένης εργασίας, δηλαδή διαφορετική από την αξία αυτού του εμπορεύματος. Με άλλα λόγια, η ποσότητα αφηρημένης εργασίας που «αγοράζει» ένα εμπόρευμα είναι κατά κανόνα διαφορετική από την ποσότητα αφηρημένης εργασίας που κόστισε η παραγωγή αυτού του εμπορεύματος. Διότι (α) η πρώτη ποσότητα είναι πάντα ανάλογη της τιμής του εμπορεύματος, ενώ η δεύτερη ποσότητα είναι ίση με την αξία του, δηλαδή με την ποσότητα που έχει ενσωματωθεί σ' αυτό, και (β) η τιμή του, κατά κανόνα, δεν είναι ίση με την αξία του.

2. Με όποιον τρόπο κι αν γίνει αυτή η ανακατανομή, δηλαδή όποιες κι αν είναι οι τιμές, ισχύουν τα εξής:

α) Η ποσότητα αφηρημένης εργασίας που ανακατανέμεται στα επιμέρους εμπορεύματα,

Ο Γεώργιος Σταμάτης είναι καθηγητής Οικονομικών στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

από τα οποία αποτελείται το καθαρό προϊόν είναι πάντα ίση με την ποσότητα αφηρημένης εργασίας που είναι ενσωματωμένη στα ίδια αυτά εμπορεύματα συνολικά,

β) Η ποσότητα εργασίας που ανακατανέμεται στο τμήμα του καθαρού προϊόντος που αγοράζουν οι μισθωτοί εργαζόμενοι με τους συνολικούς ονομαστικούς μισθούς τους, δηλαδή στους συνολικούς πραγματικούς μισθούς, είναι ίση με την ενσωματωμένη σ' αυτό το τμήμα του καθαρού προϊόντος ποσότητα εργασίας και, συνεπώς,

γ) η ποσότητα εργασίας που ανακατανέμεται στο υπόλοιπο μέρος του καθαρού προϊόντος, που αγοράζουν οι καπιταλιστές με τα συνολικά ονομαστικά κέρδη τους, που ανακατανέμεται δηλαδή στο υπερπροϊόν, είναι ίση με την ενσωματωμένη σ' αυτό το μέρος του καθαρού προϊόντος ποσότητα εργασίας².

* * *

Θα δείξουμε στα ακόλουθα ότι και οι δυο αυτές θέσεις της «new solution» είναι λανθασμένες.

Θα εκκινήσουμε από τη δεύτερη θέση και θα αποδείξουμε τα ακόλουθα³: Η δεύτερη θέση της «new solution» συνιστά μια *petitio principii*, προϋποθέτει δηλαδή το προς απόδειξη, και δη προϋποθέτοντας χωρίς να το αντιλαμβάνεται είτε (α) ότι οι τιμές είναι πάντα ανάλογες των αξιών είτε (β) ότι, ακόμη κι αν οι τιμές αποκλίνουν από τις αξίες, η τιμή του καθαρού, η τιμή των συνολικών πραγματικών μισθών (=τιμή της συνολικής εργασιακής δύναμης) και η τιμή του υπερπροϊόντος (=συνολικά ονομαστικά κέρδη) είναι ανάλογες ή ίσες των αντίστοιχων αξιών, δηλαδή της αξίας του καθαρού προϊόντος, της αξίας της συνολικής εργασιακής δύναμης και της αξίας του υπερπροϊόντος (=υπεραξίας) αντιστοίχως, κι έτσι προϋποθέτοντας ότι το καθαρό προϊόν, οι συνολικοί πραγματικοί μισθοί και το υπερπροϊόν είναι καλάθια εμπορευμάτων της αυτής σύνθεσης⁴.

Στη συνέχεια θα δείξουμε ότι και η πρώτη θέση της «new solution» είναι εσφαλμένη και, διορθώνοντάς την, θα αναπτύξουμε μια πραγματική και ορθή new solution του προβλήματος του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές (αγοράς).

* * *

Ας δούμε, λοιπόν, πώς ο Mohun, αντί να την αποδεικνύει, προτάσσει αξιωματικά την προαναφερθείσα δεύτερη θέση της «new solution», την οποία θέλει να αποδείξει.

Ο Mohun εκκινεί προφανώς από ένα σύστημα απλής παραγωγής $[A, l, x]$, του οποίου χρησιμοποιεί τη μη διασπώμενη παραγωγική τεχνική $[A, \mathbb{1}]$, για την οποία ισχύει

$$[I-A]^{-1} > 0,$$

και το οποίο παράγει ένα οποιοδήποτε θετικό ακαθάριστο προϊόν $x, x > 0^5$. Η $n \times n$ μήτρα A είναι η μήτρα των εισροών σε μέσα παραγωγής ανά μονάδα παραγόμενου εμπορεύματος, η $n \times n$ μήτρα I είναι η μοναδιαία μήτρα και το $1 \times n$ διάνυσμα $\mathbb{1}$ είναι το διάνυσμα των εισροών σε άμεση ομοιογενή και ως εκ τούτου οιονεί αφηρημένη εργασία ανά μονάδα παραγόμενου εμπορεύματος.

Ο Mohun (σελ. 402) διαπιστώνει ορθώς ότι

$$L=lx=ly, \quad (3)$$

όπου x το $n \times 1$ διάνυσμα των επιπέδων δραστηριότητας και συγχρόνως το διάνυσμα του ακαθάριστου προϊόντος⁶, y το $n \times 1$ διάνυσμα του καθαρού προϊόντος, l το $1 \times n$ διάνυσμα των αξιών και L η για την παραγωγή του ακαθάριστου προϊόντος x αναγκαία ζωντανή εργασία lx και συγχρόνως η για την παραγωγή του αντίστοιχου καθαρού προϊόντος y αναγκαία ζωντανή και νεκρή εργασία ly ⁷. Η σχέση (3) προκύπτει ως ακολούθως:

Για το διάνυσμα l των αξιών ισχύει:

$$\begin{aligned} \lambda &= \lambda A + I \Rightarrow \\ \lambda &= (I - A)^{-1} \end{aligned}$$

Για το καθαρό προϊόν y ισχύει

$$y = (I - A)x.$$

Συνεπώς, για την αξία ly του y παίρνουμε:

$$ly = l(I - A)^{-1}(I - A)x = lx (=L).$$

Στη συνέχεια (σελ. 402), ο Mohun ισχυρίζεται ότι ισχύει πάντα η

$$ly = py\lambda_m, \quad (4)$$

όπου p το $1 \times n$ διάνυσμα των τιμών και λ_m η αξία μιας μονάδας χρήματος⁸. Ισχυρίζεται επίσης (σελ. 402) ότι η (4) ισχύει για οποιεσδήποτε τιμές p , δηλαδή αδιάφορο αν οι τιμές p είναι τιμές που είναι ανάλογες των αξιών l ή τιμές παραγωγής που, κατά κανόνα, δεν είναι ανάλογες των αξιών ή, τέλος, τιμές αγοράς που, κατά κανόνα, δεν είναι ούτε ανάλογες των αξιών ούτε ανάλογες των τιμών παραγωγής. Τέλος (σσ. 402-403), θεωρεί ότι η (4) δεν είναι απλώς μια μαθηματική τυποποίηση (προφανώς του διανύσματος p)⁹, αλλά εκφράζει μια «conservation principle at the aggregate level of capitalist society». Αυτή η «αρχή διατήρησης» δηλαδή, κατά τον Mohun, ότι η συνολική ποσότητα εργασίας ly , την οποίαν απαιτήσε *άμεσα και έμμεσα* η παραγωγή των εμπορευμάτων από τα οποία αποτελείται το καθαρό προϊόν y δεν μεταβάλλεται όταν αυτή η ίδια ποσότητα ανακατανέμεται διά των τιμών στα ίδια αυτά εμπορεύματα (σελ. 403).

Κατά την έκθεση των παραπάνω ο Mohun παραβλέπει το εξής: Για να ισχύει η (4), ως «conservation principle» που είναι, πάντα, πρέπει να ισχύει για κάθε y ¹⁰, το οποίο αντιστοιχεί σε κάθε x , $x > 0$. Για να ισχύει όμως η (4) για κάθε y , το οποίο αντιστοιχεί σε κάθε x , $x > 0$, θα πρέπει προφανώς να ισχύει πάντα η

$$\lambda = p\lambda_m. \quad (I)$$

Έτσι λοιπόν, η γενική ισχύς της (4) προϋποθέτει τη γενική ισχύ της (I).

Η (I) σημαίνει ότι οι τιμές p είναι (όταν $\lambda_m \neq 1$) ανάλογες ή (όταν $\lambda_m = 1$) ίσες των αξιών l . Έτσι λοιπόν, ο Mohun προϋποθέτει εκ προοιμίου άρρητα και χωρίς να το αντιλαμβάνεται ότι οι τιμές είναι ανάλογες των αξιών.

Τα εμπορεύματα όμως, στις τιμές και τις αξίες των οποίων αναφέρεται η (4) και συνεπώς η (I), είναι τα n παραγόμενα εμπορεύματα, δηλαδή όλα τα εμπορεύματα πλην του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη»^{10α}. Για ανεξάρτητους λόγους ο Mohun δεν θέλει να θεωρήσει και δεν θεωρεί αυτό το τελευταίο εμπόρευμα, δηλαδή το εμπόρευμα «εργασιακή δύναμη», παραγόμενο εμπόρευμα (δες σσ. 397-399).

Ο Mohun προϋποθέτει επίσης (σελ. 403) και τη γενική ισχύ της σχέσης

$$VLP = \omega\lambda_m, \quad (5)$$

η οποία δηλοί προφανώς ότι και η τιμή ω μιας μονάδας εργασιακής δύναμης είναι ανάλογη ή ίση με την αξία VLP μιας μονάδας εργασιακής δύναμης¹¹, όπου ο συντελεστής αναλογίας λ_m είναι ο ίδιος με το συντελεστή αναλογίας που ισχύει σύμφωνα με την (4) και συνεπώς σύμφωνα με την (I) και για την τιμή και την αξία καθενός από τα υπόλοιπα n παραγόμενα εμπορεύματα.

Συνεπώς οι (4) και (5) ή —πράγμα που είναι το ίδιο— οι (I) και (5) προϋποθέτουν ότι οι τιμές όλων των εμπορευμάτων —συμπεριλαμβανομένου και του κατά *Mohun* μη παραγόμενου εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη»— είναι ανάλογες ή ίσες των αξιών και ότι ο συντελεστής αναλογίας μεταξύ τιμών και αξιών είναι για όλα τα $n+1$ παραγόμενα και μη παραγόμενα εμπορεύματα ίσος με λ_m .

Ωστόσο, για να είναι οι τιμές όλων των $n+1$ παραγόμενων και μη παραγόμενων εμπορευμάτων ανάλογες ή ίσες των αξιών, δεν είναι αναγκαίο να ισχύει πλην της (4) [ή της (I)] και η (5). Διότι η (4) συνεπάγεται κατ' ανάγκη την (5). Για το ω και το VLP μπορούμε να γράψουμε αντιστοίχως

$$\omega = p \frac{b}{L} \quad (\text{II})$$

και

$$\text{VLP} = \lambda \frac{b}{L} \quad (\text{III})$$

όπου b/L , $b/L \geq 0$, όχι το πραγματικό ωρομίσθιο, το οποίο θεωρούμε άγνωστο, αλλά ένα από τα άπειρα καλάρια εμπορευμάτων, καθένα από τα οποία μπορεί να αγοράσει κάθε φορὰ η δεδομένη τιμή ω μιας μονάδας εργασιακής δύναμης (όταν τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται στις τιμές τους p) και η δεδομένη αξία VLP (όταν τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται στις αξίες τους λ)¹².

Από τις (II), (III) και (I) [η οποία προέκυψε από την (4)] παίρνουμε την

$$\lambda \frac{b}{L} = p \frac{b}{L} \lambda_m \Rightarrow \quad (\text{IV})$$

$$\text{VLP} = \omega \lambda_m. \quad (\text{5})$$

Έτσι λοιπόν η (4) συνεπάγεται την (5). Τουτέστιν: Όταν ισχύει η (4) και επομένως η (I), όταν δηλαδή οι τιμές p των n παραγόμενων εμπορευμάτων είναι ανάλογες ή ίσες των αντίστοιχων αξιών λ , τότε ισχύει —οποιαδήποτε σύνθεση κι αν έχει το πραγματικό ωρομίσθιο— και η (5), δηλαδή είναι και η τιμή ω μιας μονάδας εργασιακής δύναμης ανάλογη ή ίση της αξίας VLP μιας μονάδας εργασιακής δύναμης.

Ισχύει όμως και το αντίστροφο: Όταν ισχύει η (5), τότε ισχύει κατ' ανάγκη και η (4). Διότι από τις (II), (III) και (5) παίρνουμε

$$\lambda \frac{b}{L} = p \frac{b}{L} \lambda_m \quad (\text{IV})$$

Η (IV) δεν είναι τίποτε άλλο από μια άλλη μορφή της (4). Διότι, για να ισχύει η (IV) για κάθε b/L , $b/L \neq 0$, το οποίο πληροί τις (II) και (III), πρέπει προφανώς να ισχύει η

$$\lambda = p\lambda_m, \quad (I)$$

την οποία προϋποθέτει και η για κάθε y ισχύς της (4), δηλαδή οι τιμές p να είναι ανάλογες των αξιών λ . Συνεπώς, όταν ισχύει η (5) κι επομένως η τιμή ω μιας μονάδας εργασιακής δύναμης είναι —για κάθε σύνθεση του πραγματικού ωρομισθίου— ανάλογη ή ίση της αξίας VLP μιας μονάδας εργασιακής δύναμης, τότε ισχύει κατ' ανάγκη και η (4) κι επομένως είναι και οι τιμές p των n παραγόμενων εμπορευμάτων ανάλογες ή ίσες των αξιών λ αυτών των εμπορευμάτων.

Έτσι λοιπόν, από τις (4) και (5) η μια, ή η (4) ή η (5), είναι περιττή.

* * *

Όλα όσα «αποδεικνύει» στη συνέχεια ο Mohun δεν είναι παρά απλώς και μόνο συνέπειες της προϋπόθεσης που εμπεριέχεται άρρηκτα σε καθεμιά από τις αξιωματικά εισαχθείσες σχέσεις (4) και (5) και σύμφωνα με την οποία οι τιμές όλων των $n+1$ παραγόμενων και μη παραγόμενων εμπορευμάτων είναι ανάλογες ή ίσες των αντίστοιχων αξιών.

Ας δούμε, όμως, πιο συγκεκριμένα τι «αποδεικνύει» ο Mohun. «Αποδεικνύει» (σελ. 403) ότι

$$\omega\lambda_m \frac{\omega l x}{p y} \quad (6)$$

δηλαδή ότι η αξία $\omega\lambda_m$ μιας μονάδας εργασιακής δύναμης είναι ίση με τη μερίδα των σε τιμές υπολογισμένων μισθών $\omega l x$ στο σε τιμές υπολογισμένο καθαρό προϊόν $p y$. Επειδή, ως γνωστόν, η αξία $\omega\lambda_m$ μιας μονάδας εργασιακής δύναμης είναι πάντα ίση με τη μερίδα των σε αξίες υπολογισμένων μισθών $(\omega\lambda_m) l x$ στο σε αξίες υπολογισμένο καθαρό προϊόν $l x$, επειδή δηλαδή είναι

$$\omega\lambda_m \frac{(\omega\lambda_m) l x}{l x},$$

ο Mohun «αποδεικνύει» ότι

$$\frac{(\omega\lambda_m) l x}{l x} = \frac{\omega l x}{p y},$$

δηλαδή ότι η σε τιμές υπολογισμένη μερίδα των μισθών $\omega l x / p y$ είναι ίση με τη σε αξίες υπολογισμένη μερίδα των μισθών $(\omega\lambda_m) l x / l x$.

«Αποδεικνύει» ότι «total surplus-value is equal to total profits multiplied by the value of money» (σελ. 404), δηλαδή ότι τα συνολικά κέρδη είναι ανάλογα ή ίσα της συνολικής υπεραξίας.

«Αποδεικνύει», στη συνέχεια (σελ. 404), ότι

$$1 - \omega\lambda_m \frac{py - \omega lx}{py} = \frac{p}{py},$$

όπου Π τα συνολικά κέρδη· δηλαδή ότι ο λόγος $1 - \omega\lambda_m$ της συνολικής υπεραξίας ($lx - \omega\lambda_m lx$) προς την αξία lx του καθαρού προϊόντος είναι ίσος με το λόγο Π/py των συνολικών κερδών Π προς την τιμή py του καθαρού προϊόντος.

Επίσης «αποδεικνύει» (σελ. 404) ότι

$$\frac{1 - \omega\lambda_m}{\omega\lambda_m} = \frac{\Pi}{\omega lx} = \frac{\Pi}{W},$$

όπου W οι συνολικοί σε τιμές υπολογισμένοι μισθοί, δηλαδή «αποδεικνύει» ότι ο λόγος Π/W των συνολικών κερδών Π προς τους συνολικούς σε τιμές υπολογισμένους μισθούς W είναι ίσος με το λόγο $(1 - \omega\lambda_m)/\omega\lambda_m$ της συνολικής υπεραξίας ($lx - \omega\lambda_m lx$) προς την αξία $\omega\lambda_m lx$ της συνολικής εργασιακής δύναμης.

Συνεχίζει (σελ. 404) «αποδεικνύοντας» ότι

$$\frac{\Pi}{W} = \frac{S}{V} = e,$$

όπου $S, S = lx - \omega\lambda_m lx$, η συνολική υπεραξία και $V, V = \omega\lambda_m lx$, η αξία της συνολικής εργασιακής δύναμης και e το ποσοστό υπεραξίας, δηλαδή ό,τι «απέδειξε» μόλις παραπάνω.

Παραλείπει απλώς και μόνο να «αποδείξει» ότι ισχύει επίσης

$$W = V\lambda_m.$$

Όλες αυτές οι «αποδείξεις» του Mohun είναι βέβαια απλώς και μόνο απόρροια της (4) ή της (5), τις οποίες έχει προϋποθέσει αξιωματικά και καθεμιά από τις οποίες συνεπάγεται ότι η τιμή κάθε επιμέρους εμπορεύματος, συμπεριλαμβανομένου και του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», είναι ανάλογη ή ίση της αξίας αυτού του εμπορεύματος. Διότι, αν η τιμή κάθε επιμέρους εμπορεύματος είναι ανάλογη ή ίση της αξίας του, τότε

α) είναι και η τιμή κάθε καλαθιού εμπορευμάτων, όπως, π.χ., των συνολικών πραγματικών μισθών ή του υπερπροϊόντος, ανάλογη ή ίση της αξίας του και

β) όχι μόνο ο λόγος των τιμών δυο οποιωνδήποτε επιμέρους εμπορευμάτων είναι ίσος με το λόγο των αξιών αυτών των δυο εμπορευμάτων, αλλά και ο λόγος των τιμών δυο οποιωνδήποτε καλαθιών εμπορευμάτων, όπως π.χ. του υπερπροϊόντος και του καθαρού προϊόντος ή των συνολικών πραγματικών μισθών και του καθαρού προϊόντος ή του υπερπροϊόντος και των συνολικών πραγματικών μισθών, είναι ίσος με το λόγο των αξιών των δυο αυτών καλαθιών εμπορευμάτων.

Έτσι λοιπόν, όλες οι «αποδείξεις» του Mohun είναι μια *petitio principii*, την οποία, ο ίδιος δεν αντιλαμβάνεται.

Το ότι όλες οι «αποδείξεις» του Mohun είναι, χωρίς ο ίδιος να το αντιλαμβάνεται, μια *petitio* του διά των (4) και (5) άρρητα εισαχθέντος *principium*, σύμφωνα με το οποίο οι τιμές όλων των εμπορευμάτων είναι ανάλογες των αξιών αυτών των εμπορευμάτων, προκύπτει άμεσα και από την πραγμάτευση της ποσοτικής σχέσης μεταξύ του αντίστροφου της αξίας μιας μονάδας εργασιακής δύναμης $1/\omega\lambda_m$ και τιμών παραγωγής, η οποία ακολουθεί (σελ. 408).

Εκεί ο Mohun, προϋποθέτοντας ότι οι μισθοί πληρώνονται στο σύνολό τους στην αρχή της περιόδου παραγωγής, γράφει για τις τιμές παραγωγής p :

$$p = (1+r)\omega[I-A(1+r)]^{-1}. \quad (12)$$

Από την

$$\omega\lambda_m = \frac{\omega l x}{p y}, \quad (6)$$

την οποία έχει πάρει από τις (3), (4) και (5), παίρνει την

$$\frac{1}{\omega\lambda_m} = \frac{p y}{\omega l x} = \frac{p [I - A] x}{\omega l x}$$

και απ' αυτή, αντικαθιστώντας την (12) και απαλείφοντας το ω , την

$$\frac{1}{\omega\lambda_m} = \frac{(1+r) l [I - A(1+r)]^{-1} [I - A] x}{l x}. \quad (V)$$

Σχολιάζει, λοιπόν, ο Mohun αυτή την τελευταία σχέση ως ακολούθως: «This scalar equation relates the value of labour-power to r , for given x . When $r=0$, the value of labour power is unity¹³; since the right-hand side is an increasing function of r , then there is a unique r corresponding to any value of labour-power less than or equal to one. Then equation (12) determines prices. This now clearly involves a redistribution of labour-time, for individual prices will not in general be proportional to labour values...» (σελ. 408).

Τα παραπάνω περιέχουν πολλούς εσφαλμένους ισχυρισμούς. Θα αποδείξουμε πρώτα το εσφαλμένο του τελευταίου ισχυρισμού που μας ενδιαφέρει κυρίως εδώ, δηλαδή του ισχυρισμού ότι οι τιμές στη γενική περίπτωση δεν είναι ανάλογες των αξιών, αποδεικνύοντας ότι είναι πάντα ανάλογος των αξιών, και θα ασχοληθούμε μετά με τους υπόλοιπους εσφαλμένους ισχυρισμούς του Mohun.

Για $r=0$, δηλαδή στην περίπτωση που, ως γνωστόν, οι τιμές παραγωγής είναι ανάλογες ή ίσες των αξιών, προκύπτει από τη (V) (δες υποσημείωση 13)

$$\frac{1}{\omega\lambda_m} = 1$$

Για $r>0$ προκύπτει από την ίδια αυτή σχέση (V)

$$l x = \omega\lambda_m (1+r) l [I-A(1+r)]^{-1} [I-A] x$$

και, λόγω της $l x = l(I-A)x = l y$,

$$l y = \omega\lambda_m (1+r) l [I-A(1+r)]^{-1} y$$

και, λόγω της προκύπτουσας από τη (12) σχέσης $(1+r)\omega l = p[I-A(1+r)]$,

$$l y = \lambda_m p [I-A(1+r)] [I-A(1+r)]^{-1} y \Rightarrow$$

$$l y = \lambda_m p y. \quad (4)$$

Για να ισχύει όμως για κάθε y η (4), πρέπει, όπως δείξαμε παραπάνω, να ισχύει η

$$l = p \lambda_m, \quad (I)$$

δηλαδή οι τιμές να είναι ανάλογες ή ίσες των αξιών.

Συνεπώς, η (V) προϋποθέτει την (I) και δεν ισχύει, όπως ισχυρίζεται ο Mohun, και στις περιπτώσεις που οι τιμές αποκλίνουν από τις αξίες.

Κατά τα λοιπά είναι εσφαλμένος και ο ισχυρισμός του Mohun, σύμφωνα με τον οποίο «since the right-hand side [of relation (V)] is an increasing function of r , then there is a unique r corresponding to any value of labour-power less than or equal to one. Then equation (12) determines prices». Αυτός ο ισχυρισμός είναι ορθός μόνο όταν, όπως έχει εδώ προϋποθέσει άρρητα ο Mohun, η χρησιμοποιούμενη τεχνική είναι μια *μη διασπώμενη τεχνική απλής παραγωγής*. Αν η χρησιμοποιούμενη τεχνική είναι μια *διασπώμενη τεχνική απλής παραγωγής*, τότε, ενώ οι αξίες είναι θετικές και μονοσήμαντα προσδιορισμένες, εμφανίζονται μηδενικές, απροσδιόριστες και τείνουσες προς το $\pm\infty$ τιμές παραγωγής, έτσι που, ανάλογα με το r , σε θετικές και μονοσήμαντα προσδιορισμένες αξίες δύνανται να αντιστοιχούν τέτοιες «περιέργες» τιμές παραγωγής (δες Stamatis, 1997). Αν δε η χρησιμοποιούμενη τεχνική είναι μια τεχνική σύνθετης παραγωγής, τότε όχι μόνο εμφανίζονται «περιέργες» τιμές παραγωγής, αλλά —πράγμα πολύ σημαντικότερο— οι αξίες είναι θετικές μεν αλλά μη μονοσήμαντα προσδιορισμένες (δες Stamatis, 1977 και Stamatis, 1983), με συνέπεια, καίτοι η τιμή ω μιας μονάδας εργασιακής δύναμης είναι εξωγενώς δεδομένη, η αξία ω_{m} μιας μονάδας εργασιακής δύναμης δεν είναι μονοσήμαντα προσδιορισμένη¹⁴.

* * *

Μετά τα παραπάνω, έχουμε να παρατηρήσουμε σχετικά με τη «new solution» τα εξής: Οι μαρξιστές οικονομολόγοι που ανέπτυξαν και παρουσίασαν τη «new solution» είχαν ως κίνητρό τους το ξεπέρασμα της παλιάς γνωστής μαρξιστικής κακοδαιμονίας, η οποία ήθελε να προσδιορίσει και ποσοτικά τις τιμές διά των αξιών. Και σ' αυτό έγκειται το εξαιρετικά θετικό στοιχείο της «new solution». Αφετέρου όμως, ήθελαν να υπερασπιστούν την άλλη παλιά γνωστή μαρξιστική κακοδαιμονία της διατήρησης της αναλογίας ή ισοτήτας τόσο μεταξύ κέρδους και υπεραξίας όσο και μεταξύ τιμής και αξίας της συνολικής εργασιακής δύναμης, λες κι αυτή η αναλογία ή ισοτιμία είναι εκείνη που καταδεικνύει ότι το κέρδος είναι μορφή της υπεραξίας και, αντιστρόφως, ότι η υπεραξία (=υπερεργασία) είναι η πηγή του κέρδους¹⁵. Αυτή ακριβώς η τελευταία επιδίωξή τους, τους έριξε όμως πολύ πιο πίσω και από εκείνους τους μαρξιστές που ήθελαν να προσδιορίσουν τις τιμές διά των αξιών. Γιατί, ενώ οι τελευταίοι, στην προσπάθειά τους να προσδιορίσουν τις τιμές διά των αξιών δέχονται ρητά ότι οι τιμές αποκλίνουν από τις αξίες, οι εκπρόσωποι της «new solution» προϋποθέτουν, καίτοι άρρητα, —χάριν της επιθυμίας τους να αποδείξουν ότι το κέρδος είναι ανάλογο ή ίσο της υπεραξίας και η τιμή της συνολικής εργασιακής δύναμης ανάλογη ή ίση της αξίας της συνολικής εργασιακής δύναμης και έτσι, όπως νομίζουν, να αποδείξουν ότι πηγή του κέρδους είναι η υπεραξία (=υπερεργασία)— ότι οι τιμές είναι ανάλογες των αξιών.

Θα φανεί σκληρό αλλά είναι απόλυτα αναγκαίο: Η λεγόμενη «new solution» απασχόλησε, τυράννησε και παραπλάνησε για 15 περίπου χρόνια τους μαρξιστές οικονομολόγους. Η συζήτηση επ' αυτής πρέπει πλέον να κλείσει οριστικά, διότι η συνέχισή της θα αποτρέψει όλους μας, μαρξιστές και μη, να διερευνήσουμε απροκατάληπτα το ζήτημα του αν ευσταθεί ή όχι και, αν ευσταθεί, τι έχει να μας προσφέρει (για την κατανόηση της καπιταλιστικής οικονομίας και κοινωνίας) η μαρξική θεωρία της αξίας και υπεραξίας. Κατά την άποψή μας πάρα πολλά. Προϋπόθεση όμως για να βρούμε και να αναγνωρίσουμε τι έχει να μας προ-

σφέρει είναι να εκκαθαρίσουμε το πεδίο της συζήτησης από όλα εκείνα που στέκονται εμπόδιο σ' αυτή την αναζήτηση και ανεύρεση —πράγμα που σημαίνει: και από τη «new solution», όσο σημαντικοί κι αν είναι —όπως πράγματι είναι— οι μαρξιστές οικονομολόγοι που την ανέπτυξαν και την παρουσίασαν κι όσο καλά κι αν ήταν —όπως πράγματι ήταν— τα κίνητρό τους.

* * *

Υπάρχει περίπτωση, όταν δεν ισχύει η (4) ή η (5), και συνεπώς όταν οι τιμές όλων των παραγόμενων και μη παραγόμενων εμπορευμάτων δεν είναι ανάλογες ή ίσες των αξιών, να ισχύουν όλα όσα «απέδειξε» ο Mohun; Υπάρχει. Είναι η γνωστή τετριμμένη περίπτωση, στην οποία το καθαρό προϊόν y , οι συνολικοί πραγματικοί μισθοί b , και το υπερπροϊόν k ,

$$y=b+k, \quad (\text{VI})$$

είναι καλάρια εμπορευμάτων της ίδιας σύνθεσης και στην οποία συνεπώς ισχύει

$$b=ay \quad (\text{VII})$$

και

$$k=(1-a)y, \quad 0 \leq a \leq 1, \quad (\text{VIII})$$

δηλαδή η περίπτωση που τα διανύσματα y , b και k είναι συγγραμμικά¹⁶.

Στην περίπτωση αυτή —καίτοι εξ υποθέσεως οι τιμές των επιμέρους εμπορευμάτων δεν είναι ανάλογες των αξιών— η τιμή py του καθαρού προϊόντος y , η τιμή pb των συνολικών πραγματικών μισθών (δηλαδή η τιμή της συνολικής εργασιακής δύναμης) και η τιμή pk του υπερπροϊόντος k (δηλαδή τα συνολικά κέρδη) είναι αντιστοίχως ανάλογες της αξίας ly του καθαρού προϊόντος y , της αξίας lb των συνολικών πραγματικών μισθών (δηλαδή της αξίας της συνολικής εργασιακής δύναμης) και της αξίας lk του υπερπροϊόντος (δηλαδή της συνολικής υπεραξίας) —και δη ανεξάρτητα από την τυποποίηση των τιμών, δηλαδή για οποιαδήποτε τυποποίηση των τιμών.

Αυτό συμβαίνει επειδή, εν προκειμένω, τα σύνθετα εμπορεύματα y , b και k είναι ομοιογενή σύνθετα εμπορεύματα που διαφέρουν μόνο ως προς τις ποσότητές τους.

Όταν οι τιμές p δεν είναι ανάλογες των αξιών l , δύνανται να είναι:

$$\frac{py}{ly} = \frac{pb}{lb} = \frac{pk}{lk}, \quad (\text{IX})$$

ακόμη και αν δεν ισχύουν οι (VII) και (VIII), δηλαδή ακόμη και στην περίπτωση που τα διανύσματα y , b και k δεν είναι συγγραμμικά ή, γενικότερα, γραμμικώς εξαρτημένα. Αυτό συμβαίνει, όταν, για οποιαδήποτε τυποποίηση των τιμών, η τιμακή ένταση κεφαλαίου στα υποσυστήματα που παράγουν ως καθαρά προϊόντα τους τα y , b και k αντιστοίχως είναι ίση με την τιμακή ένταση του κεφαλαίου στο υποσύστημα που παράγει ως καθαρό προϊόν του το τυπικό εμπόρευμα, δηλαδή ίση με την τιμακή ένταση κεφαλαίου στο τυπικό υποσύστημα. Εάν έχουμε τυποποιήσει τις τιμές με την

$$py = cly, \quad c = \text{θετική σταθερά}$$

ή με την

$$pb = clb$$

ή με την

$$pk = clk,$$

τότε προφανώς αρκεί οι τιμιακές εντάσεις κεφαλαίου στα υποσυστήματα που παράγουν ως καθαρά προϊόντα τους τα y , b και x να είναι ίσες. Στην περίπτωση αυτή τα εμπορεύματα y , b και x δεν είναι πλέον από φυσική, αλλά προφανώς από παραγωγικοτεχνική άποψη ταυτά εμπορεύματα.

Έτσι λοιπόν, τα συμπεράσματα της «new solution» ισχύουν μόνο στις περιπτώσεις, που ισχύει και η λεγόμενη «νεοκλασική παραβολή», δηλαδή είτε

α) όταν οι τιμές όλων των εμπορευμάτων είναι ανάλογες των αξιών και συνεπώς όλα τα εμπορεύματα είναι από παραγωγικοτεχνική άποψη ταυτά είτε

β) όταν το καθαρό προϊόν, οι συνολικοί πραγματικοί μισθοί και το υπερπροϊόν είναι από φυσική άποψη ταυτά εμπορεύματα.

Και στις δυο υποπεριπτώσεις (α) και (β) έχουμε να κάνουμε με μια *sui generis* και με διαφορετική κάθε φορά σημασία *quasi one good economy*.

Στην υποπερίπτωση (α) όλα τα επιμέρους εμπορεύματα είναι ως αξίες χρήσης, δηλαδή από φυσική άποψη, διαφορετικά. Συνεπώς δεν έχουμε να κάνουμε με μια γνήσια *one good economy*. Ωστόσο, επειδή όλα τα επιμέρους εμπορεύματα είναι από παραγωγικοτεχνική άποψη ταυτά, η εν λόγω οικονομία είναι απ' αυτήν ακριβώς την άποψη μια *one good economy* και, δεδομένου ότι όλα τα επιμέρους εμπορεύματα είναι διαφορετικά, εντέλει μια *quasi* μόνο *one good economy*. *Sui generis* είναι αυτή η *quasi one good economy*, επειδή τα μέσα παραγωγής της Ax δεν είναι κατ' ανάγκη από παραγωγικοτεχνική άποψη ταυτά με τα y , b και x . Εάν και το Ax είναι από παραγωγικοτεχνική άποψη ταυτό με τα y , b και x , τότε αυτή η οικονομία είναι από τεχνικοπαραγωγική άποψη ένα πρότυπο σύστημα à la Charasoff.

Στην υποπερίπτωση (β), επειδή τα επιμέρους απλά εμπορεύματα είναι τόσο από φυσική όσο και από παραγωγικοτεχνική άποψη διαφορετικά εμπορεύματα, δεν έχουμε να κάνουμε με μια γνήσιως *one good economy*. Ωστόσο, επειδή το καθαρό προϊόν, οι συνολικοί πραγματικοί μισθοί και το υπερπροϊόν έχουν την ίδια σύνθεση, έχουμε να κάνουμε με μια —απ' αυτή ακριβώς την άποψη της ομοιογένειας των τριών αυτών μεγεθών— *quasi one good economy*. *Sui generis* είναι αυτή η *quasi one good economy*, επειδή τα μέσα παραγωγής της Ax δεν είναι κατ' ανάγκη από φυσική άποψη ταυτά με τα y , b και x . Εάν ήταν, τότε αυτή η οικονομία θα ήταν ένα πρότυπο σύστημα à la Charasoff, δηλαδή μια πολυτομεακή ρικαρο-διανή *corn economy*.

* * *

Ισχυριστήκαμε στην αρχή αυτού του άρθρου ότι και η πρώτη από τις δυο θέσεις της «new solution» είναι εσφαλμένη.

Υπενθυμίζουμε ότι, σύμφωνα μ' αυτή τη θέση, οι τιμές p ανακατανέμουν τη συνολική ποσότητα εργασίας ly που είναι ενσωματωμένη στις διάφορες ποσότητες $y_1, y_2, \dots, y_n$, των εμπορευμάτων $1, 2, \dots, n$, από τα οποία αποτελείται το καθαρό προϊόν y , στις ίδιες αυτές ποσότητες εμπορευμάτων κατά τρόπο που σε καθεμιά απ' αυτές αντιστοιχεί κατά κανόνα, δηλαδή όταν οι τιμές p δεν είναι ανάλογες των αξιών, μια ποσότητα εργασίας διαφορετική από την ποσότητα εργασίας $\lambda_1 y_1$ ή $\lambda_2 y_2$ ή ... ή $\lambda_n y_n$ που είναι ενσωματωμένη σ' αυτή, δηλαδή διαφορετική από την αξία της.

Αυτή η θέση της «new solution» είναι προφανώς εσφαλμένη, επειδή δεν λαμβάνει χώρα τέτοια ανακατανομή της ενσωματωμένης στα επιμέρους εμπορεύματα εργασίας.

Έστω

$$y = \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \\ 1 \end{pmatrix},$$

έστω δηλαδή, ότι το καθαρό προϊόν y αποτελείται από μια μονάδα καθενός από τα εμπορεύματα 1, 2 και 3, οι τιμές και οι αξίες των οποίων είναι αντιστοίχως p_1, p_2, p_3 και $\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3$. Έστω, επίσης, ότι

$$p_1 = p_2 = 0.5p_3$$

και

$$\lambda_1 < \lambda_2 < \lambda_3.$$

Η ενσωματωμένη στη μια μονάδα του εμπορεύματος 3 εργασία είναι ίση με λ_3 . Ποια ποσότητα εργασίας της αντιστοιχεί μετά την υποτιθέμενη διά των τιμών ανακατανομή της ενσωματωμένης εργασίας; Μια μονάδα του εμπορεύματος 3 δύναται προφανώς να ανταλλάξει —στη βάση των τιμών p_1, p_2, p_3 και με τη διαμεσολάβηση του χρήματος— πολλά, υπό την προϋπόθεση ότι τα εμπορεύματα 1 και 2 είναι απείρως διαιρετά, άπειρα καλάθια εμπορευμάτων που αποτελούνται από ποσότητες των εμπορευμάτων 1 και 2. Ας δούμε τρία τέτοια καλάθια. Αν η μια μονάδα του εμπορεύματος 3 ανταλλάξει, όπως προκύπτει από την $p_1 = 0.5p_3$, 2 μονάδες του εμπορεύματος 1, τότε της αντιστοιχεί η ποσότητα εργασίας που είναι ενσωματωμένη σ' αυτές τις δυο μονάδες του εμπορεύματος 2, δηλαδή $2\lambda_1$ μονάδες εργασίας. Αν όμως, όπως προκύπτει από την $p_2 = 0.5p_3$, ανταλλάξει 2 μονάδες του εμπορεύματος 2, τότε της αντιστοιχεί η ποσότητα που είναι ενσωματωμένη σ' αυτές τις δυο μονάδες του εμπορεύματος 2, δηλαδή $2\lambda_2$ μονάδες εργασίας. Αν, τέλος, όπως προκύπτει από την $p_1 = p_2 = 0.5p_3$, ανταλλάξει 1 μονάδα του εμπορεύματος 1 και μια μονάδα του εμπορεύματος 2, τότε προφανώς της αντιστοιχεί η ποσότητα εργασίας $\lambda_1 + \lambda_2$.

Λόγω της $\lambda_1 < \lambda_2$, είναι όμως

$$2\lambda_1 \neq 2\lambda_2 \neq \lambda_1 + \lambda_2,$$

τουτέστιν, μετά τη διά των τιμών δήθεν ανακατανομή της ενσωματωμένης εργασίας, στη μια μονάδα του εμπορεύματος 3 αντιστοιχεί όχι μια και μόνη αλλά πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους ποσότητες ενσωματωμένης εργασίας.

Το ότι μέσω του χρήματος μια μονάδα του εμπορεύματος 1 ανταλλάσει μια μονάδα του εμπορεύματος 1, ανταλλάσει μια μονάδα του εμπορεύματος 2 και 0,5 μονάδες του εμπορεύματος 3 (αυτό και μόνο μας λένε οι τιμές p_1, p_2, p_3) δεν μας λέει τίποτε για μια οποιαδήποτε κατανομή της ποσότητας εργασίας $\lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3$ στις ποσότητες y_1, y_2 και y_3 των εμπορευμάτων 1, 2 και 3. Συνεπώς, οι τιμές δεν ανακατανέμουν την ενσωματωμένη στο καθαρό προϊόν y ποσότητα εργασίας μονοσήμαντα, δηλαδή δεν την ανακατανέμουν εντελώς. Διότι εάν την ανακατένημαν, τότε θα είχαμε άπειρες ανακατανομές.

Συμπέρασμα: Και η πρώτη θέση της «new solution» είναι εσφαλμένη. Διότι, αν οι τιμές ανακατανέμουν κάτι, τότε αυτό δεν μπορεί, όπως είδαμε, να είναι και να μην είναι η ενσωματωμένη εργασία.

Τι κάνουν όμως τότε οι τιμές; Τι συντελείται με το «πέρασμα» από τις αξίες στις τιμές των εμπορευμάτων, δηλαδή τι συντελείται με το «πέρασμα» από μια κατάσταση πραγμάτων, στην οποία τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται με βάση τις αξίες τους, δηλαδή τις ενσωματωμένες σε αυτά ποσότητες εργασίας, σε μια κατάσταση πραγμάτων στην οποία τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται στις, κατά κανόνα, διαφορετικές από τις αξίες τους τιμές τους;

Όταν τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται στις αξίες τους, τότε το μέτρο της ισοδυναμίας τους ως εμπορευμάτων είναι η εργασία που κόστισε η παραγωγή τους, δηλαδή η ενσωματωμένη σ' αυτά εργασία. Ένα εμπόρευμα, στο οποίο είναι ενσωματωμένη μια ορισμένη ποσότητα εργασίας, ανταλλάσσει κάθε άλλο απλό ή σύνθετο εμπόρευμα στο οποίο είναι ενσωματωμένη μια ίση με την ενσωματωμένη σ' αυτό ποσότητα εργασίας. Επειδή όμως η ανταλλαγή των εμπορευμάτων συντελείται μέσω του χρήματος, δεν «ανταλλάσσει»^{16α} μόνο κάθε εμπόρευμα ορισμένης ποσότητας, στο οποίο είναι ενσωματωμένη μια ορισμένη ποσότητα εργασίας, κάθε άλλο απλό ή σύνθετο εμπόρευμα ορισμένης ποσότητας, στο οποίο είναι ενσωματωμένη μια ίση με την ενσωματωμένη σ' αυτό ποσότητα εργασίας, αλλά επίσης κάθε εμπόρευμα ορισμένης ποσότητας, το οποίο έχει μια ορισμένη τιμή, ανταλλάσσει κάθε άλλο απλό ή σύνθετο εμπόρευμα ορισμένης ποσότητας, το οποίο έχει την ίδια τιμή. Δεν είναι δηλαδή μόνο εμπορεύματα ίσης αξίας, αλλά και εμπορεύματα ίσης τιμής, ισοδύναμα. Δεν είναι λοιπόν εδώ μόνο η εργασία που κόστισαν τα εμπορεύματα, αλλά και το χρήμα που αυτά ανταλλάσσουν, το μέτρο της ισοδυναμίας τους ως εμπορευμάτων. Αυτό το τελευταίο αποκορύφεται από το γεγονός ότι εδώ οι τιμές είναι ανάλογες των αξιών.

Τι συμβαίνει, όμως, όταν τα εμπορεύματα δεν ανταλλάσσονται στις αξίες τους αλλά σε διαφορετικές από τις αξίες τους τιμές; Όπως είδαμε στο παράδειγμα που παραθέσαμε παραπάνω, κάθε εμπόρευμα που έχει μια ορισμένη τιμή ανταλλάσσει κάθε άλλο απλό ή σύνθετο εμπόρευμα που έχει την ίδια τιμή. Συνεπώς, εδώ το μέτρο ισοδυναμίας των εμπορευμάτων είναι το χρήμα που ανταλλάσσουν. Αυτό όμως συνέβαινε και στην περίπτωση που τα εμπορεύματα ανταλλάσσονταν στις αξίες τους και όχι στις τιμές τους. Εν αντιθέσει, όμως, προς την περίπτωση που τα εμπορεύματα ανταλλάσσονταν στις αξίες τους, δηλαδή σε τιμές που ήταν ανάλογες των αξιών, στην προκειμένη περίπτωση που τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται στις τιμές τους, δηλαδή σε τιμές που κατά κανόνα δεν είναι ανάλογες των αξιών, ένα εμπόρευμα, στο οποίο είναι ενσωματωμένη μια ορισμένη ποσότητα εργασίας, δεν ανταλλάσσει κάθε άλλο απλό ή σύνθετο εμπόρευμα στο οποίο είναι ενσωματωμένη μια ίση με την ενσωματωμένη σ' αυτό το ίδιο ποσότητα εργασίας. Άλλα επίσης —κι αυτό είναι το σημαντικότερο— ένα εμπόρευμα, στο οποίο είναι ενσωματωμένη μια ορισμένη ποσότητα εργασίας, δεν ανταλλάσσει, όπως λανθασμένα ισχυρίζεται η «new solution», κάθε άλλο απλό ή σύνθετο εμπόρευμα στο οποίο είναι ενσωματωμένη μια και μόνη ορισμένη ποσότητα εργασίας, κατά κανόνα διαφορετική από την ενσωματωμένη σ' αυτό το ίδιο ποσότητα εργασίας, αλλά, όπως είδαμε, ανταλλάσσει κάθε άλλο απλό ή σύνθετο εμπόρευμα, η τιμή του οποίου είναι ίση με τη δική του τιμή, η αξία του οποίου όμως είναι όχι μόνο διαφορετική από τη δική του αξία, αλλά και κάθε φορά διαφορετική και όχι κάθε φορά η ίδια. Ανταλλάσσει, δηλαδή, πολλά και διάφορα (στην πραγματικότητα άπειρα) απλά ή σύνθετα εμπορεύματα πολλών και διάφορων (στην πραγματικότητα άπειρων) αξιών, οι οποίες είναι, κατά κανόνα, διαφορετικές από τη δική του αξία. Όπως ακριβώς ανταλλάσσει, π.χ.,

πολλά και διάφορα ίσης, με τη δική του τιμή, τιμής εμπορεύματα, τα οποία έχουν διάφορα βάρη, κατά κανόνα διαφορετικά από το δικό του βάρος.

Όπως λοιπόν δεν είναι εδώ το βάρος, έτσι δεν είναι και η ενσωματωμένη στα εμπορεύματα εργασία το μέτρο της ισοδυναμίας τους ως εμπορευμάτων. Ποιο είναι όμως το μέτρο της ισοδυναμίας τους; Είναι άγνωστο και μεταβάλλεται με τις τιμές.

Έτσι λοιπόν οι τιμές κάνουν κάτι το οποίο χρήζει ερμηνείας. Γνωρίζουμε ότι τα εμπορεύματα από τα οποία αποτελείται το καθαρό προϊόν είναι προϊόντα εργασίας και μόνο εργασίας¹⁷. Φαίνεται —απλώς όμως φαίνεται— σαν η ανταλλαγή των προϊόντων της εργασίας ως εμπορευμάτων με μέτρο τις τιμές τους, δηλαδή την ποσότητα χρήματος που ανταλλάσσουν, να αναιρεί και να καταργεί την ιδιότητα των εμπορευμάτων που συνίσταται στο ότι αυτά είναι προϊόντα εργασίας και μόνο εργασίας, αφού τώρα πλέον, κατά κανόνα, δεν ανταλλάσσονται στις αξίες τους, δηλαδή με μέτρο την εργασία που κόστισε η παραγωγή τους.

Στην πραγματικότητα όμως το πράγμα δεν έχει έτσι όπως φαίνεται. Ας δούμε λοιπόν πώς πράγματι έχει.

Η μέσω του χρήματος ανταλλαγή των προϊόντων της εργασίας ως εμπορευμάτων με μέτρο τις τιμές τους, δηλαδή τις ποσότητες χρήματος που ανταλλάσσουν —οι οποίες τιμές, κατά κανόνα, δεν είναι ανάλογες των αξιών— μεταμορφώνει τις ιδιωτικές εργασίες σε κοινωνική εργασία και τις συγκεκριμένες ιδιωτικές εργασίες σε αφηρημένη κοινωνική εργασία (δες Σταμάτης, 1976 και 1992). Οι τιμές των εμπορευμάτων εκφράζουν μέρη αυτής της αφηρημένης κοινωνικής εργασίας. Τι σημαίνει αυτό το τελευταίο; Σημαίνει ότι οι τιμές δεν ανακατανέμουν απλώς και άμεσα την ίδια την ενσωματωμένη στα εμπορεύματα εργασία, αλλά κατανέμουν στα εμπορεύματα την αφηρημένη κοινωνική εργασία. Δηλαδή ανακατανέμουν την ενσωματωμένη στα εμπορεύματα εργασία, αφού πρώτα διά της ανταλλαγής εξομοιώσουν διαφορετικές ιδιωτικές συγκεκριμένες εργασίες και εξισώσουν, σταθμίζοντάς τις διαφορετικά¹⁸, διαφορετικές ποσότητες εξομοιωμένων ήδη ιδιωτικών συγκεκριμένων εργασιών και τις κάνουν έτσι αφηρημένη κοινωνική εργασία. Στο παραπάνω παράδειγμά μας, αφού εξομοιώσουν τη συγκεκριμένη ιδιωτική εργασία προς παραγωγή του εμπορεύματος 1 με τη συγκεκριμένη ιδιωτική εργασία προς παραγωγή του εμπορεύματος 2 με τη συγκεκριμένη ιδιωτική εργασία προς παραγωγή του εμπορεύματος 3 και αφού επίσης εξισώσουν —σταθμίζοντάς τις διαφορετικά, έτσι που μια μονάδα της πρώτης να «μετράει» όσο και μια μονάδα της δεύτερης, και μια μονάδα της τρίτης να «μετράει» δυο φορές περισσότερο απ' ό,τι μια μονάδα της πρώτης ή μια μονάδα της δεύτερης— τις εξομοιωμένες πλέον διαφορετικές ποσότητες εργασίας $2\lambda_1$, $2\lambda_2$ και λ_3 .

Αυτή λοιπόν την αφηρημένη κοινωνική εργασία εκφράζει το χρήμα και μέρη αυτής της αφηρημένης εργασίας εκφράζουν οι τιμές.

Συνεπώς, εάν διατυπώσουμε τις αξίες των εμπορευμάτων σ' αυτή την αφηρημένη κοινωνική εργασία, τότε αυτές οι αξίες είναι αυτονόητα *ίσες ή ανάλογες* με τις αντίστοιχες τιμές.

Στο αριθμητικό μας παράδειγμα, αυτές οι αξίες α_1, α_3 των εμπορευμάτων 1, 2 και 3 είναι αντιστοίχως ίσες ή ανάλογες με $2\lambda_1$, $2\lambda_2$ και λ_3 είτε ίσες ή ανάλογες των τιμών p_1 , p_2 και p_3 , έτσι ώστε:

$$\frac{\alpha_1}{\alpha_2} = \frac{p_1}{p_2} \text{ και } \frac{\alpha_3}{\alpha_2} = \frac{p_3}{p_2}$$

Κατ' αυτόν τον τρόπο δεν ανακατανέμονται όμως οι ποσότητες εργασίας λ_1 , λ_2 και λ_3 στις ποσότητες εμπορευμάτων y_1 , y_2 και y_3 . Διότι, πέραν των λόγων τους οποίους αναφέραμε ήδη και για τους οποίους μια τέτοια «ανακατανομή» είναι μη μονοσήμαντη, και για τον πρόσθετο λόγο ότι ακόμη κι αν ήταν μονοσήμαντη, θα προϋπέθετε τον υπολογισμό των λ_1 , λ_2 και λ_3 και συνεπώς την «ομογενοποίηση» των τριών διαφορετικών και ως εκ τούτου ανομοιογενών συγκεκριμένων εργασιών, δηλαδή των εργασιών που εισέρχονται άμεσα στην παραγωγή καθενός από τα εμπορεύματα 1, 2 και 3. Αυτό που λαμβάνει πράγματι χώρα είναι το εξής: διά της αγοραπωλησίας των προϊόντων της εργασίας 1, 2 και 3 ως εμπορευμάτων, οι για την παραγωγή αυτών των εμπορευμάτων συγκεκριμένες εργασίες μεταμορφώνονται σε αφηρημένη εργασία και κατανέμεται στις ποσότητες y_1 , y_2 και y_3 αυτών των εμπορευμάτων κατ' αναλογία των τιμών τους.

Μα θα πείτε: Αυτό είναι ταυτολογία! Ασφαλώς και είναι από ποσοτική άποψη ταυτολογία. Μόνο που το ζήτημα δεν είναι η ποσοτική σχέση μεταξύ τιμών και αξιών¹⁹, που προσπαθεί ματαιώς να το λύσει διά της «ανακατανομής» των ενσωματωμένων εργασιών, αλλά η μεταμόρφωση των πολλών και διάφορων συγκεκριμένων ιδιωτικών εργασιών σε αφηρημένη κοινωνική εργασία και η ευθεία έκφραση της τελευταίας στο χρήμα και των τμημάτων της, τα οποία αναλογούν στα επιμέρους εμπορεύματα και τα οποία εμείς εδώ ονομάσαμε αξίες των εμπορευμάτων, στις τιμές αυτών των τελευταίων²⁰.

Το ζήτημα είναι λοιπόν το εξής: Με ποιον κάθε φορά διαφορετικό και συνεπώς μεταβαλλόμενο τρόπο «σταθμίζει» η ανταλλαγή των εμπορευμάτων τις διάφορες ιδιωτικές συγκεκριμένες ενσωματωμένες στα εμπορεύματα εργασίες και τις κάνει κοινωνική αφηρημένη εργασία; Δηλαδή: Τι συγκροτεί το μεταβαλλόμενο μέτρο ισοδυναμίας των προϊόντων της εργασίας ως εμπορευμάτων;

Αναφέραμε ήδη ότι αυτή η «στάθμιση» κάθε είδους συγκεκριμένης ιδιωτικής εργασίας εξαρτάται από το ονομαστικό ωρομίσθιο που πληρώνεται για το κάθε είδος συγκεκριμένης ιδιωτικής εργασίας, από την ένταση του κεφαλαίου που χρησιμοποιεί το κάθε είδος συγκεκριμένης ιδιωτικής εργασίας και από τη σχέση προσφοράς και ζήτησης για το εμπόρευμα που παράγει κάθε είδους συγκεκριμένης ιδιωτικής εργασίας (δες Σταμάτης, 1997α). Αυτοί οι παράγοντες —μαζί φυσικά με τις ενσωματωμένες στα εμπορεύματα ποσότητες συγκεκριμένων ιδιωτικών εργασιών— συγκροτούν αυτό το μέτρο ισοδυναμίας των προϊόντων της εργασίας ως εμπορευμάτων. Αυτό όμως το μέτρο ισοδυναμίας μεταβάλλεται ανάλογα με τη συμμετοχή σ' αυτό καθενός απ' αυτούς τους τέσσερις συντελεστές (ενσωματωμένη εργασία, ύψος ονομαστικού ωρομισθίου, ένταση κεφαλαίου και σχέση προσφοράς και ζήτησης). Το ζήτημα είναι, λοιπόν, πώς μεταβάλλεται η συμμετοχή καθενός από τους τέσσερις αυτούς συντελεστές ή —πράγμα που είναι το ίδιο— πώς μεταβάλλεται η συμμετοχή καθενός από τους τρεις τελευταίους εκ των τεσσάρων παραπάνω συντελεστών κατά τη «στάθμιση» του πρώτου, δηλαδή της ενσωματωμένης συγκεκριμένης ιδιωτικής εργασίας και, συνεπώς, το μέτρο ισοδυναμίας των προϊόντων της εργασίας ως εμπορευμάτων και επομένως οι τιμές των τελευταίων.

Έτσι, σύμφωνα με τα παραπάνω, το πρόβλημα του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές παραμένει ως ένα διττό, ποιοτικής και ποσοτικής υφής πρόβλημα. Πώς μεταμορφώνονται οι ιδιωτικές συγκεκριμένες εργασίες σε κοινωνική αφηρημένη εργασία και οι στα επι-

μέρους εμπορεύματα ενσωματωμένες ποσότητες ιδιωτικών συγκεκριμένων εργασιών σε, στα ίδια αυτά εμπορεύματα, ενσωματωμένες ποσότητες κοινωνικής αφηρημένης εργασίας και πώς εκφράζεται η κοινωνική αφηρημένη εργασία στο χρήμα και οι στα επιμέρους εμπορεύματα ενσωματωμένες ποσότητες ιδιωτικών συγκεκριμένων εργασιών και, στη συνέχεια, οι στα ίδια αυτά εμπορεύματα ενσωματωμένες ποσότητες κοινωνικής αφηρημένης εργασίας στις τιμές αυτών των εμπορευμάτων;

Η απάντηση που δώσαμε σ' αυτό το διττό ερώτημα είναι η εξής: Η μέσω του χρήματος ανταλλαγή των προϊόντων της εργασίας ως εμπορευμάτων στις τιμές τους «σταθμίζει» τις διάφορες ενσωματωμένες στα εμπορεύματα ιδιωτικές συγκεκριμένες εργασίες («αξίες») με —μεταβαλλόμενα— «σταθμά» το ύψος του ωρομισθίου, την ένταση κεφαλαίου και την σχέση προσφοράς και ζήτησης, και τις εξομοιώνει ποιοτικά μεταμορφώνοντάς τις σε κοινωνική αφηρημένη εργασία και, συγχρόνως, τις εκφράζει στις τιμές των εμπορευμάτων, εκφράζοντας έτσι και την κοινωνική αφηρημένη εργασία στο χρήμα.

Η διά της ανταλλαγής των προϊόντων της εργασίας ως εμπορευμάτων έκφραση των «αξιών» σε τιμές δεν σημαίνει όμως μόνο έναν ποιοτικό μετασχηματισμό, αλλά και έναν ποιοτικό: οι τιμές δεν είναι ανάλογες ή ίσες των «αξιών», το μέτρο ισοδυναμίας των προϊόντων της εργασίας ως εμπορευμάτων δεν είναι πλέον η ενσωματωμένη σ' αυτά ιδιωτική συγκεκριμένη εργασία, αλλά η ενσωματωμένη σ' αυτά κοινωνική αφηρημένη εργασία, δηλαδή η «σταθμισμένη» με τα προαναφερθέντα «σταθμά» ενσωματωμένη σ' αυτά ιδιωτική συγκεκριμένη εργασία. Έτσι, λοιπόν, η ερμηνεία του μετασχηματισμού των «αξιών» σε τιμές ενέχει και μια θεωρία προσδιορισμού του ύψους των τιμών.

Κατόπιν τούτου, ένας μη μαρξιστής οικονομολόγος θα μπορούσε να πει: Ωραία! Συγκροτούμε λοιπόν μια θεωρία προσδιορισμού του ύψους των τιμών ως μεγεθών που προσδιορίζονται όχι μόνο από τα ωρομίσθια, τις εντάσεις κεφαλαίου και τις σχέσεις προσφοράς και ζήτησης, αλλά και από τις ενσωματωμένες στα επιμέρους εμπορεύματα ποσότητες ιδιωτικών συγκεκριμένων εργασιών —πράγμα που λίγο ως πολύ κάναμε και μέχρι τώρα— και τελειώνουμε οριστικά με τον Marx και τις αξίες του και τη σχέση του μεταξύ τιμών και αξιών.

Κάτι τέτοιο θα ήταν εξαιρετικά ευπρόσδεκτο. Διότι έτσι θα είχαμε επιτέλους μια αποδεκτή θεωρία προσδιορισμού του ύψους των τιμών. Ωστόσο, δεν θα γνωρίζαμε ακόμη τι είναι οι τιμές και το χρήμα. Αυτό το τελευταίο μπορεί μόνο ο «ποιοτικός» μετασχηματισμός των αξιών σε τιμές και της εργασίας σε χρήμα να το δείξει.

Βιβλιογραφία

- Devine J., 1989, «What is “simple labour?” - A re-examination of the value-creating capacity of skilled labour», *Capital and Class*, vol. 39, pp. 113-131.
- Dumenil G., 1983-84, «Beyond the transformation riddle: a labor theory of value», *Science and Society*, vol. 47, no 4, pp. 427-450.
- Dumenil G., 1984, «The so-called “transformation problem” revisited: a brief comment», *Journal of Economic Theory*, vol. 33, pp. 340-348.

- Dumenil G. and Levy D., 1987, «Values and natural prices trapped in joint production pitfalls», *Journal of Economics Zeitschrift fuer Nationaloekonomie*, vol. 47, no 1, pp. 15-46.
- Dumenil G. and Levy D., 1989, «Labor values and the imputation of labour contents», *Metroeconomica*, vol. 40, no 2, pp. 159-178.
- Ehrbar H., 1989, «Mathematics and the labour theory of value», *Review of Radical Political Economics*, vol. 21, no 3, pp. 7-12.
- Ehrbar H. and Glick M., 1986, «The labor theory of value and its critics», *Science and Society*, vol. 50, no 4, pp. 464-478.
- Foley D.K., 1982, «The value of money, the value of labour power and the Marxian transformation problem», *Review of Radical Political Economics*, vol. 14, no 2, pp. 37-47.
- Foley D.K., 1983, «On Marx's theory of money», *Social Concept*, vol. 1, no 1, pp. 5-19.
- Foley D.K., 1986a, *Understanding Capital*, Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Foley D.K., 1986b, *Money, Accumulation and Crisis*, Chur, London, Paris and New York, Harwood Academic Publishers.
- Glick M. and Ehrbar H., 1987, «The transformation problem: an obituary», *Australian Economic Papers*, vol. 26, pp. 294-317.
- Lipietz A., 1982, «The so-called transformation problem revisited», *Journal of Economic Theory*, vol. 26, pp. 59-88.
- Lipietz A., 1984, «The so-called transformation problem revisited: a brief reply to brief comments», *Journal of Economic Theory*, vol. 33, pp. 352-355.
- Marx K., *Das Kapital*, Bd. I, II und III (MEW, Bd. 23, 24 und 25).
- Mohun S., 1994, «A re(in)statement of the labour theory of value», *Cambridge Journal of Economics*, vol. 18.
- Stamatis G., 1983, «On Negative Labour Values», *Review of Radical Political Economics*.
- Stamatis G., 1988, *Ueber das Normwaresubsystem und die w-r-Relation*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Σταμάτης Γ., 1997, «Για την ποσοτική σχέση μεταξύ αξιών και τιμών παραγωγής», *Πολιτική Οικονομία*, No 1, Φθινόπωρο.
- Stamatis G., 1979, *Beiträge zur Kritik der neoricardianischen und neoklassischen Theorie*, Göttingen.
- Stamatis G., 1983a, *Sraffa und sein Verhältnis zu Ricardo und Marx*, Göttingen.
- Stamatis G., 1995, «Zum 50g. Transformations problem», *Zeitschrift für Erneuerung des Marxismus*, Nr. 21, März.
- Σταμάτης Γ., 1992, *Αναπαραγωγή, εισοδηματικό κύκλωμα και εθνικοί λογαριασμοί*, 2η έκδοση, Κριτική, Αθήνα.
- Σταμάτης Γ., 1997 b, *Εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Σταμάτης Γ., 1997a, «Περί μιας ψευδοκαντιανής βασάνου του Marx. Ένα σημείωμα», στον ίδιο, *Κείμενα οικονομικής θεωρίας και πολιτικής*, Κριτική, Αθήνα.

Σημειώσεις

1. Για τη σχετική βιβλιογραφία, δεξ Mohun, 1994, p. 391, υποσημ. 2.
2. Δεδομένης της (α), η (γ) ισχύει όταν ισχύει η (β). Και αντιστρόφως: Δεδομένης της (α), η (β) ισχύει όταν ισχύει η (γ).
3. Μια τέτοια απόδειξη έχουμε δώσει ήδη αναφερόμενοι στον Foley.
4. Ως γνωστόν, όταν οι τιμές δεν είναι ανάλογες ή ίσες των αξιών, η τιμή του καθαρού προϊόντος, η τιμή των συνολικών πραγματικών μισθών και η τιμή του υπερπροϊόντος είναι ανάλογες ή ίσες των αντιστοίχων αξιών, όταν το καθαρό προϊόν, οι συνολικοί πραγματικοί μισθοί και το υπερπροϊόν έχουν την ίδια σύνθεση. Στο θέμα αυτό θα επανέλθουμε παρακάτω.
5. Το ακαθάριστο προϊόν x του συστήματος $[A, l, x]$ είναι, λόγω της μη διασπασιμότητας της A , πάντα θετικό και ποτέ ημιθετικό. Για τον ίδιο λόγο είναι εδώ, δεδομένης της «παραγωγικότητας» της τεχνικής $[A, l]$, και η αντίστροφη της μήτρας $[I-A]$ πάντα θετική και ποτέ ημιθετική.

6. Αν το x είναι το διάνυσμα των επιπέδων δραστηριότητας, τότε στην απλή παραγωγή το x είναι συγχρόνως και το διάνυσμα του ακαθάριστου προϊόντος και, αντιστρόφως, αν το x είναι το διάνυσμα του ακαθάριστου προϊόντος, τότε στην απλή παραγωγή το x είναι συγχρόνως και το διάνυσμα των επιπέδων δραστηριότητας. Διότι στην απλή παραγωγή, όταν το x παριστά το διάνυσμα των επιπέδων δραστηριότητας, το διάνυσμα του ακαθάριστου προϊόντος είναι ίσο με $Ix (=x)$.

7. Οι αριθμημένες με αραβικούς αριθμούς μαθηματικές σχέσεις είναι του Mohun και φέρουν την ίδια αριθμηση που φέρουν και στο άρθρο του Mohun. Μαθηματικές σχέσεις που δεν περιέχονται στο άρθρο του Mohun ή δεν φέρουν αριθμηση ή φέρουν αριθμηση με ρωμαϊκούς αριθμούς. Αριθμηση με ρωμαϊκούς αριθμούς φέρουν επίσης, όποτε αυτό είναι αναγκαίο, και μη αριθμημένες μαθηματικές σχέσεις που περιέχονται στο άρθρο του Mohun. Το τελευταίο επισημαίνεται όμως ρητά.

8. Στην πραγματικότητα, βέβαια, το λ_m δεν έχει απολύτως καμιά σχέση ούτε με το χρήμα ούτε με την αξία μιας μονάδας του τελευταίου. Διότι από την (4) παίρνουμε για το $1/\lambda_m$:

$$\frac{1}{\lambda_m} = \frac{p_y}{\lambda_y} \Rightarrow \lambda_m \frac{\lambda_y}{p_y},$$

όπου λ_y/p_y η μέση τιμακή παραγωγικότητα της εργασίας και λ_y/p_y η ποσότητα εργασίας που ανταλλάσσει κατά μέσο όρο (!) μια μονάδα χρήματος. Συνεπώς, το λ_m είναι το (μεταβαλλόμενο με το p) αντίστροφο της μέσης τιμακής παραγωγικότητας της εργασίας ή —πρόγραμμα που είναι το ίδιο— η (μεταβαλλόμενη με το p) ποσότητα εργασίας που ανταλλάσσει κατά μέσο όρο μια μονάδα χρήματος.

9. Παρεμπιπτόντως: Η (4) δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει ποτέ ως εξίσωση τυποποίησης του διανύσματος των τιμών p . Πρώτο, διότι εδώ το p δεν είναι διάνυσμα τιμών παραγωγής, το οποίο, όποτε είναι για εξωγενώς δεδομένο ω προσδιορισμένο, είναι πάντα, εξαιρέσει ενός βαθμωτού, πλήρως προσδιορισμένο, και ως εκ τούτου χρήζει τυποποίησης, αλλά είναι το διάνυσμα τιμών αγοράς, οι οποίες, ακόμη κι όταν είναι ανάλογες των τιμών παραγωγής, είναι πάντα δεδομένες ως απόλυτες τιμές και των οποίων το διάνυσμα, ως εκ τούτου, δεν χρήζει τυποποίησης. Αλλά έστω ότι το p ήταν το διάνυσμα των τιμών παραγωγής που χρήζει τυποποίησης. Ακόμη και τότε, η (4) δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει ως εξίσωση τυποποίησης.

Μέσω κάθε εξίσωσης τυποποίησης τίθεται η τιμή p_y ενός ορισμένου απλού ή σύνθετου εμπορεύματος $\bar{y}$, $\bar{y} \geq 0$, ίση με μια ορισμένη θετική ποσότητα (πλασματικού) χρήματος (συνκ. Stamatis, 1983a και Stamatis, 1988). Αν γράψουμε την (4) ως

$$p_y = \frac{1}{\lambda_m} \lambda_y,$$

όπου p_y η τιμή του y και λ_y η αξία του Y . Φαίνεται σαν αυτή η μορφή της (4) να είναι μια εξίσωση τυποποίησης. Δεν είναι όμως. Διότι το y δεν είναι ορισμένο, αλλά είναι κάθε y που αντιστοιχεί σε κάθε x , $x > 0$. Επιπλέον, δεν είναι y , $y \geq 0$, αλλά το y δύναται να περιέχει και αρνητικές ποσότητες εμπορευμάτων (δες υποσ. 10). Αλλά έστω ότι το ορίζουμε: $y = \bar{y} \geq 0$, όπου $\bar{y}$ ένα ορισμένο θετικό ή ημιθετικό καθαρό προϊόν που αντιστοιχεί στο ορισμένο θετικό ακαθάριστο προϊόν $\bar{x}$, $\bar{x} > 0$, $\bar{y} = (I - A) \bar{x}$ και $\bar{x} = (I - A)^{-1} \bar{y}$. Τότε η τελευταία σχέση παίρνει τη μορφή

$$p\bar{y} = \frac{1}{\lambda_m} \lambda\bar{y}.$$

Και σ' αυτή της όμως τη μορφή η (4) δεν είναι μια εξίσωση τυποποίησης. Κι αυτό διότι το $\frac{1}{\lambda_m} \lambda\bar{y}$ δεν είναι μια ανεξάρτητη από το p θετική σταθερά. Διότι, συνεπεία της (4), είναι

$$\frac{1}{\lambda_m} = \frac{p\bar{y}}{\lambda\bar{y}}.$$

Αν όμως αντικαταστήσουμε αυτή τη σχέση στην προτελευταία σχέση, παίρνουμε

$$p\bar{y} = \frac{1}{\lambda_m} \lambda\bar{y} = \frac{p\bar{y}}{\lambda\bar{y}} \lambda\bar{y} = p\bar{y}$$

Συνεπώς, η (4) δεν μπορεί να λειτουργήσει σε καμία περίπτωση ως εξίσωση τυποποίησης των τιμών.

10. Σημειώνουμε ότι δεν είναι κατ' ανάγκη $y \geq 0$, αλλά ότι το y μπορεί κάλλιστα να περιέχει και αρνητικές συνιστώσες, δηλαδή αρνητικές ποσότητες εμπορευμάτων. Αυτό προκύπτει άμεσα από την

$$y = (I - A)x \Rightarrow x = (I - A)^{-1}y$$

και τις $(I - A)^{-1} > 0$ και $x > 0$. Εξαρτάται προφανώς από τη σύνθεση του x το αν το y είναι θετικό ή ημιθετικό ($y \geq 0$) ή περιέχει και αρνητικές συνιστώσες. Στην πρώτη περίπτωση ($y \geq 0$) το σύστημα $[A, I, x]$, $x > 0$, είναι βιώσιμο, στη δεύτερη μη βιώσιμο —καίτοι και στις δυο περιπτώσεις χρησιμοποιεί την ίδια παραγωγική τεχνική $[A, I]$.

10α. Για ανεξιχνίαστους λόγους ο Mohun δεν θέλει να θεωρήσει και δεν θεωρεί αυτό το τελευταίο εμπόρευμα, δηλαδή το εμπόρευμα «εργασιακή δύναμη», παραγόμενο εμπόρευμα (δες σσ. 397-399). Στην πραγματικότητα, στο σημείο αυτό, εκφράζει απλώς την άποψη του ότι εξωγενώς δεδομένο πρέπει να θεωρείται το σε τιμές υπολογισμένο ονομαστικό ωρομίσθιο ω και όχι το πραγματικό ωρομίσθιο b/L . Η άποψη αυτή δεν μπορεί να θεμελιωθεί. Διότι τίποτα δεν μας εμποδίζει —ανάλογα με τους σκοπούς της έρευνάς μας— να θεωρήσουμε αντί του ω το b/L εξωγενώς δεδομένο, όπως ασφαλώς και αντιστρόφως.

11. Τα σύμβολα ω και VLP (= «the value of labour-power per hour [i.e. per unit -Γ.Σ.] of labour») είναι τα σύμβολα που χρησιμοποιεί ο Mohun.

12. Η (III) δεν είναι ταυτή με τη (2') του Mohun, την οποία ο ίδιος απορρίπτει. Στη (2') του Mohun το b/L είναι εξωγενώς δεδομένο κι έτσι η (2') προσδιορίζει για δεδομένο λ και εξωγενώς δεδομένο b/L την αξία VLP μιας μονάδας εργασιακής δύναμης. Στη δική μας (III), αντιθέτως, εξωγενώς δεδομένη είναι η αξία VLP μιας μονάδας εργασιακής δύναμης, ενώ το b/L πληροί μεν την (III), δεν είναι όμως μονοσήμαντα προσδιορισμένο: είναι απλώς ένα από τα άπειρα καλάρια εμπορευμάτων που μπορεί να αγοράσει το VLP (όταν τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται στις αξίες τους λ).

Ο Mohun απορρίπτει τη (2') και προτιμά τη (2) ή, αντιστοίχως, την (5), επειδή προτιμά να θεωρεί την αξία VLP της εργασιακής δύναμης προσδιοριζόμενη όχι από τις αξίες λ και ένα εξωγενώς δεδομένο πραγματικό ωρομίσθιο [όπως προσδιορίζεται από τη (2')], αλλά από την τιμή ω μιας μονάδας εργασιακής δύναμης και το λ_m [όπως προσδιορίζεται από τη (2) ή, αντιστοίχως, την (5)], δηλαδή, εντέλει, επειδή προτιμά να θεωρεί το πραγματικό ωρομίσθιο b/L «ανοιχτό». Το ίδιο κάνουν όμως και οι δικές μας (II) και (III): θεωρούν το b/L «ανοιχτό». Γι' αυτό η δική μας (III) είναι ισοδύναμη με τη (2) ή, αντιστοίχως, την (5) του Mohun.

13. Στην περίπτωση αυτή είναι

$$\frac{1}{\omega_{\lambda_m}} = \frac{I[I - A]^{-1}[I - A]x}{Ix} = \frac{Ix}{Ix} = 1$$

14. Γι' αυτό και όσα γράφει στη συνέχεια ο Mohun για σύνθετη παραγωγή (σσ. 409 κ.ε.) είναι ελάχιστα πειστικά.

15. Η ίδια κακοδαμονία κατατρέπει βέβαια και πολλούς από τους μαρξιστές οι οποίοι θέλουν να προσδιορίσουν τις τιμές διά των αξιών.

16. Είναι προφανές ότι, δεδομένης της ταυτότητας (VI), όταν ισχύει η (VII), ισχύει κατ' ανάγκη και η (VIII) και, αντιστρόφως, όταν ισχύει η (VIII), ισχύει κατ' ανάγκη και η (VII).

16α. «Ανταλλάσσει» σημαίνει απλώς «είναι ισοδύναμο με».

17. Και τι συμβαίνει με τα μη παραγόμενα εμπορεύματα όπως τη γη; —θα μπορούσε να ρωτήσει κάποιος. Η απάντηση είναι ότι η γη δεν αποτέλεσε μέρος του καθαρού προϊόντος καμιάς περιόδου. Ονοεί μη παραγόμενα εμπορεύματα που αποτελούν μέρος του καθαρού προϊόντος είναι η εκχώρηση της χρήσης παραγόμενων ή μη παραγόμενων εμπορευμάτων για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, όπως η εκχώρηση της χρήσης γης, κτισμάτων, μηχανών, χρήματος κ.ά. για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα. Κατά συνθήκη και μόνο θεωρούνται αυτές οι εκχωρήσεις χρήσης μη παραγόμενα εμπορεύματα. Στην πραγματικότητα, είναι παραγόμενα εμπορεύματα, επειδή η «παραγωγή» τους είναι ανθρώπινη πράξη που απαιτεί «χρόνο», δηλαδή εργασία.

18. Τη «μετράει» σχετικά περισσότερο (λιγότερο), επειδή το ωρομίσθιο που πληρώνεται για αυτή είναι σχετικά υψηλό (χαμηλό) ή επειδή η ένταση κεφαλαίου είναι σχετικά υψηλή (χαμηλή) ή επειδή η ζήτηση για το εμπόρευμα που παράγει είναι σχετικά μεγάλη (μικρή). Η μίξη αυτών των παραγόντων μεταβάλλεται κι έτσι μεταβάλλονται οι τιμές (δες Σταμάτης, 1997α).

19. Αδιάφορο αν ορίζει κανείς τις αξίες, όπως η «new solution», ως κατά κανόνα διαφορετικές από τις τιμές ενσωματωμένες στα εμπορεύματα ποσότητες μιας εξ υποθέσεως ομοιογενούς εργασίας ή, όπως εμείς εδώ, ως ίδες με τις τιμές, ενσωματωμένες στα εμπορεύματα ποσότητες αφηρημένης κοινωνικής εργασίας.

20. Η «new solution», όπως την εκθέτει ο Mohun, προϋποθέτει.

α) ομοιογενή εργασία, δηλαδή ότι οι διάφορες ιδιωτικές εργασίες είναι ομοιογενείς, και

β) ότι οι αξίες των εμπορευμάτων, δηλαδή οι σ' αυτά ενσωματωμένες (ομοιογενείς) ποσότητες εργασίας είναι μονοσήμαντα προσδιορισμένα θετικά μεγέθη (πράγμα που δεν είναι στη σύνθετη παραγωγή, διότι εκεί είναι μεν πάντα θετικά, αλλά μη μονοσήμαντα προσδιορισμένα μεγέθη· δεξ Stamatis, 1983).

Ως εκ τούτου είμαστε κι εμείς εδώ αναγκασμένοι να αναπτύξουμε τις απόψεις μας υπό τις δύο παραπάνω προϋποθέσεις. Υπό τις προϋποθέσεις ότι η εργασία είναι ανομοιογενής, ότι δηλαδή υπάρχουν πολλά είδη συγκριμένων εργασιών, και ότι οι αξίες δύνανται να είναι —καίτοι πάντα θετικές— μη μονοσήμαντα προσδιορισμένες, αναπτύσσουμε τις απόψεις μας στο Σταμάτης, 1997.

Paul Renouard, Βιομηχανική κρίση στη Λυών: Άνεργοι, 1884